

brukar utpekade som ”verktyg för en representativ offentlighet eller som fiender till tryckfriheten i sig var de som allra tydligast artikulera och försvarade fri åsiktskonkurrens i en kritisk rationell offentlighet öppen för alla” (s. 279). Ljusets fiender är således inte alltid vad de synes vara, en sanning som står sig även i andra (forsknings)sammanhang.

Lundells avhandling utgör ett gott exempel på väl genomförd presshistorisk forskning som fokuserar idéer och idéströmningar ute i landet. Detta är lovvärt och behövt eftersom, vilket författaren mycket riktigt påpekar, ett antal etablerade sanningar sannolikt skulle få revideras om det regionala och lokala perspektivet uppmärksammades i större utsträckning. Som etnolog inser man snabbt det rimliga i att rikta sökarljuset mot andra delar av landet än Stockholm, Lund och Uppsala, som ofta fått representera Sverige i idéhistoriska studier. Pressen i provinsen fick naturligtvis impulser och idéer ifrån huvudstaden och andra (lärda) centra, men kultiverade dem i den regionala och lokala jordmånen. De frukter som därvid skördades var inte identiska med sina urbana kusiner, även om det fanns en släktskap.

Pressen i provinsen är en läsvärd och välskriven avhandling. Den är av intresse för bl.a. humanister och samhällsvetare, som intresserar sig för det offentliga samtalet i det förflutna och i samtiden. Patrik Lundell är en flyhänt skribent med en välvässad penna. Kanske ligger det i sakens natur för en pressforskande idéhistoriker. Som en mycket liten randanmärkning kan påpekas att det i avslutningen nämnda torget i Norrköping, Skvallertorget, förmodligen av de flesta idag associeras med samtal, skvaller och sladder. Att det enligt uppgift, eller lokal folklore, en gång benämnts Skvalltorget på grund av de närbelägna skvaltkvarnarna i Motala ström är sannolikt föga känt utanför Stadsmuseets murar. Men helt förgäta är det inte.

Birgitta Meurling, Uppsala

Frans Oddner: *Kafékultur, kommunikation och gränser*. Lund dissertations in sociology, Lund university 2003. 296 s. English summary. ISBN 91-7267-152-2.

Frans Oddners doktorsavhandling *Kafékultur, kommunikation och gränser* handlar just om kaféet som mötesplats. Författaren vill se det konkreta samspelet mellan människor. Det gör han utifrån ett så heterogent socialt fenomen som kafébesök och hans ambition är att göra det

med hjälp av de samtal, respektive sekvenser av samtal, som han suttit på kafé och lyssnat på och sedan transkriberat, anonymiserat och analyserat. Genom att sätta detta samspel i samband med samhällliga och kulturella omständigheter vill han förstå både vad som händer i samtalen och i samhället. En av utgångspunkterna är att de alltmer populära kafébesöken säger något om vår tid. Han vill försöka förstå kafébesök som umgängesform men också den renässans kaféerna genomgått de senaste decennierna. 1900-talets kaféhistorik har många paralleller. Man kan t.ex. jämföra med biografernas uppsving på 1920-talet och kraftiga nedgång på 1960-talet, vilket hade samband med bl.a. högre levnadsstandard som gjorde folk mindre trångbudda, samtidigt som teve gjorde sitt intåg. Man började dricka sitt kaffe framför teven och bjuda hem släkt och vänner i allt högre utsträckning snarare än att besöka kaféerna eller biograferna.

Oddner är intresserad av de gränser som deltagarna i samspelet upprättar. Med gränser menar han inte sociala eller samhällliga gränser, utan gränser i Johan Asplunds mening, dvs. gränser som uppstår i vad Asplund kallar ”den elementära gemenskapen”. Detta redogör Oddner för i bokens första kapitel. Han menar att alla möten vilar på gränser och resonerar kring gränser ur socialpsykologisk aspekt. Han analyserar ett antal observerade kafésamtal och försöker utifrån dessa förstå hur gränser uppstår, prövas, hotas och varieras. Kan en analys av gränsbegreppet på något sätt fördjupa förståelsen av samtalsprocessen, undrar han.

De drygt 60 sidor som därefter följer är en intressant kulturhistorisk exposé över kafélivets historia. Här resonerar författaren t.ex. om den politiska roll kafélivet en gång hade. Den rollen menar han att dagens kaféer inte har, åtminstone inte i nuläget. I dessa resonemang förstår man att Oddner är kritisk till, och kanske besviken på, frånvaron av alternativ till dagens politiska expertis och vad han kallar en massmediaelit. Kaféerna fungerar som en sorts social offentlighet av betydligt mer demokratisk karaktär: ”Med kafébesöket ställer man sig utanför sin vardagliga tillvaro samtidigt som man befinner sig mitt i denna”, skriver han i avslutningen (s. 269). Denna lokala offentlighet utspelar sig i de Asplundska elementära gemenskaperna och det är denna informella sociala värld Oddner intresserar sig för. En annan polemik förs gentemot Erving Goffman som, om jag har uppfattat det rätt, har haft en stor inverkan på Oddner genom att både inspirera och peka på att ytterligare verktyg behövdes för att se kafélivets sociologiska betydelse (s. 16f.).

Tredje kapitlet heter *En social paus i det sociala livet* och det är så författaren vill se det renodlade, prototypiska, kafébesöket. Här nämns hela tiden samtalen och observationerna och jag är vid det här laget omåttligt nyfiken på att få ta del av den etnografi som utlovas. Fortfarande är det ganska generella utsagor om kafébesökarna.

Bokens andra del inleds med ett kapitel om observationerna och vi får veta hur studien lagts upp. Här redogörs ännu en gång för studiens metodologiska och vetenskapsteoretiska utgångspunkter men med lite mer konkretion. Vi får veta att materialet samlades in under fyra år på ett antal kaféer i centrala Malmö. Merparten av materialet består av ett antal observationer av kafésamtal (direkt nedtecknade och som varade mellan 15 och 50 minuter) tjugo hela episoder och femtiofem sekvenser (som varade mellan 2 och 15 minuter), dvs. utsnitt av besök. Till detta kommer minst lika många mer sporadiska iakttagelser. Att observera och åhöra samtal är inte särskilt svårt men inte oproblemiskt. De etiska aspekterna diskuteras i den här boken på bara tio rader.

Kapitel fem, *Allmänna kännetecken i det empiriska materialet*, är en beskrivning av personerna som figurerar i episoderna och en fördelning av samtalsämnen. På sidan 209 kommer en samtalsepisod i sin helhet. Därefter följer ytterligare en. Samtalen betraktas som samarbete mellan människor ”om gränserna för ett samtalsobjekt, dvs. det som de samtalande uppmärksammar och kommunicerar om”, vilket Oddner menar handlar både om vad gränser är och inte är (s. 227). I inledningen skriver han att han inte har separata teori- och metodavsnitt utan att det empiriska materialet finns i de essäistiska kapitlen. Man får dock vänta 200 sidor innan själva samtalen refereras i någon större utsträckning. Hela tiden talas det om samtalen som skall komma och när de väl kommer känns det lite rumphugget.

I avslutningen knyts dock säcken ihop och Oddner besvarar frågan om vad som är gränsens betydelse för kafésamtal genom att skriva att ”gränserna och förhållandena till dem visar var deltagarna är och vart de är på väg i den i samtalet framställda världen” (s. 271 f.). Här återkommer han till sitt kritiska förhållningssätt till vårt samhälle som han menar alltmer präglas av anonymitet och abstrakta sociala relationer, där gränser är anonyma och abstrakta. I det konkreta umgänget på kaféer får dock gränserna och förhållandet till dem ett personligt uttryck och konkretiseras och kan därmed inverka på människors liv. Oddner skiljer på att *tala*

om och att tala *om* och menar att det är i det första fallet man kan möta och få kontakt med men också problematisera gränserna.

Egentligen har samtalen inte nödvändigtvis med kaféer att göra. Åtminstone första samtalsepisoden, mellan en flicka och hennes mamma, skulle kunna försiggå på en massa andra ställen. Jag menar inte att samtalet är ointressant eller inte säger något, bara att det inte förefaller ha så mycket med kafé som uttolkare av tiden att göra. Men Frans Oddner menar att kafémiljön i sig skapar underlag för kommunikation. Han funderar på om kafékulturens expansion kanske är ett av svaren på vad han kallar den abstrakta socialitetens allmänna utbredning.

Carina Sjöholm, Lund

Anna Jansdotter: *Ansikte mot ansikte. Räddningsarbete bland prostituerade kvinnor i Sverige 1850–1920*. Symposium, Stockholm/Stehag 2004. 496 s., ill. English summary. ISBN 91-7139-644-6.

I dag är det få som känner till den prostitutionshistoria som skrivits i flera av vårt lands större städer under 1800-talet och en bra bit in på 1900-talet. Gamla polisarkiv och diverse handlingar från besiktningsbyråer och kurhus ger inblickar i en för många okänd historia om den reglementerade prostitutionen, som innebar tvångsbesiktningar och stränga reglementen för de kvinnor som myndigheterna skrev in på byrån. Parallellt med att prostitutionen och denna redan utsatta grupp av kvinnor institutionaliserades som ett ”nödvändigt ont”, uppkom också ett motstånd mot reglementeringen och en rörelse som verkade för att rädda och återupprätta fallna kvinnor. I boken *Ansikte mot ansikte* undersöker Anna Jansdotter den verksamhet för att rädda prostituerade kvinnor som inleddes i Sverige på 1850-talet. Det är en omfångsrik, gedigen och välskriven avhandling om ett föga känt stycke av vår historia. Syftet är att belysa mötet mellan två grupper av kvinnor: räddarna och de räddade, de privata och de offentliga, de ärbara och de fallna. Ambitionen med avhandlingen är inte att förklara vilka samhällskrafter som var i rörelse eller att analysera varför dessa kvinnor möttes. I stället vill Jansdotter koncentrera sig på vad som uppstod i själva mötet. Det är en något märklig uppdelning, kan man tycka, då vad som händer i mötet torde vara avhängigt av just dessa samhällsrörelser och intentionerna bakom räddningen.